

Tilburg University

Economie en geografie; over de moeizame pogingen tot interdisciplinaire synergie

Boekema, F.W.M.

Published in:
Kwartaalschrift Economie

Publication date:
2004

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Boekema, F. W. M. (2004). Economie en geografie; over de moeizame pogingen tot interdisciplinaire synergie. *Kwartaalschrift Economie*, 1, 114-122.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Economie en geografie; over de moeizame pogingen tot interdisciplinaire synergie

FRANS BOEKEMA *

Inleiding

De preadviezen van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde van het afgelopen jaar 2003 zijn gebundeld onder de titel *Locatie en concurrentie*¹. Deze publicatie illustreert de grote belangstelling voor onderwerpen op het terrein van locatievraagstukken en concurrentie die sinds het begin van de jaren negentig bij zowel economen en geografen is opgeleaid. Opvallend daarbij zijn met name de pogingen om dwarsverbindingen te leggen tussen de twee disciplines. Het zijn met name de publicaties van Paul Krugman geweest, die in dit opzicht min of meer als een katalysator hebben gewerkt en die zowel economen als geografen hebben gestimuleerd om te zoeken naar de meerwaarde van de combinatie van deze disciplinaire benaderingen. Naast andere publicaties is zijn boek uit 1991 - *Geography and Trade*² - te beschouwen als een van de eerste pogingen om de verbinding tussen de twee disciplines te leggen. Zijn latere publicaties uit 1995 - *Development, Geography and Economic Theory* - en zijn co-productie uit 1999 getiteld *The Spatial Economy*³ hebben veel reacties opgeroepen. Deze reacties lopen overigens zeer sterk uiteen, van grote aanhangers tot extreme tegenstanders.⁴

In mijn oratie uit 1996 heb ik uitgebreid aandacht besteed aan de discussies die toentertijd de kop opstaken. Niet zonder reden had ik aan mijn inaugurele rede over Geografie en Economie de ondertitel meegegeven; de complexe en ondergewaardeerde rol van de ruimtelijke dimensie in de economie.⁵ In deze oratie heb ik onder andere gewezen op citaten van beroemde economen die wezen op het ontbreken van de ruimtelijk dimensie in veel economische theorievorming. Zo karakteriseerde Paul Samuelson in 1970 de economische theorievorming als volgt; "Spatial problems have been so neglected in Economic

*) Prof.dr. F. Boekema is verbonden aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en de Universiteit van Tilburg.

- 1 *Lokatie en concurrentie*. S. Brakman en J.H. Garretsen (red.) Koninklijke Vereniging voor Staathuishoudkunde. Preadviezen 2003. ISBN 90-807422-2-8.
- 2 P. Krugman. *Geography and Trade*. MIT Press, 1991. Zie ook; P. Krugman. *Increasing Returns and Economic Geography*. In *Journal of Political Economy*, 1991, 99, pag. 483-499 en P. Krugman. *History versus Expectations*. In; *Quarterly Journal of Economics*. 1991, 106, 651-667.
- 3 M. Fujita, P. Krugman, A.J. Venables. *The Spatial Economy*. MIT-Press, 1999.

Theory that the field is of interest for its own sake". In zijn hierboven reeds aangehaalde publicatie uit 1995 gaat Krugman nog een stap verder als hij stelt: "And how did the mainstream cope with spatial issues? *By ignoring them!*", en "... economists avoided looking at the spatial aspect of economies because they had no way to model that aspect".⁶ Ook Nobelprijswinnaar Gunnar Myrdal heeft met zijn veel geciteerde publicatie "Economic growth and underdeveloped regions" aangetoond hoe belangrijk de geografische context - en dus de ruimtelijke dimensie - is bij economische ontwikkelingsvraagstukken. De Duitse macro-econoom Horst Siebert stelde het als volgt: "Macro-economic models are lacking the spatial dimension."⁷, terwijl Walter Isard de economische groeitheorieën omschreef als: "Growth theory formulated its models for a wonderland of no spatial dimensions."⁸

In dit overzicht moet ook gewezen worden op de stellingname van de beroemde econoom Michael Porter, die als een fel pleitbezorger geldt voor de erkenning van de ruimtelijke dimensie in de economie getuige het volgende citaat uit zijn bestseller "*The competitive advantage of nations*": "While Economic Geography has not been seen as a core discipline in Economics, my research suggests that it should be."⁹ Tot slot halen we nogmaals Krugman aan, omdat hij met dit citaat de spijker op zijn kop lijkt te slaan: "I guess it's obvious...that I believe that Economic Geography's time has come, that we are ready to put spatial concerns into the mainstream of economics".¹⁰

Geografische economie

De belangstelling van economen voor de geografische discipline blijkt onder andere uit de groeiende stroom internationale maar ook Nederlandstalige publicaties. In ons land hebben met name economen als Garretsen, Brakman en van Marrewijk actieve bijdragen geleverd aan de debatten. Zij hebben ook in plaats van de door Krugman geïntroduceerde term "New Economic Geography" gekozen voor de benaming "Geografische Economie".¹¹ De doelstelling is om meer geografische kennis en theorievorming te introduceren in de economische wetenschap. Het gaat dan met andere woorden om de hamvraag onder welke omstandigheden ruimtelijke spreiding dan wel concentratie van economische activiteiten plaatsvindt, wat in feite de kern van de (traditionele) economische geografie raakt. Dat roept tegelijkertijd de vraag op wat de toegevoegde waarde is van deze "nieuwe" benadering. Brakman c.s. hebben met name kritiek op de economische geografie vanwege het gebrek aan een microfundering van de locatie van economische activiteiten. In hun Geografische Economie benadering worden economisch-geografische verschijnselen afgeleid uit een algemene theorie van individueel beslisdgedrag van producenten en consumenten. Met name econom(etr)ische modellen worden opgevoerd om dergelijke inzichten te bereiken. Er zijn veel kritische re-

6 P. Krugman. Development, Geography and Economic Theory. 1995, p. 35.

7 H. Siebert. Regional-Economic growth: Theory and Policy, 1976, p.5

8 W. Isard. Methods of regional analysis: an introduction to regional science. 1966, p. 25.

9 M. Porter. The competitive advantage of Nations. 1990, p. 791.

acties verschenen. De beroemde Britse economisch-geograaf Ron Martin veegt overigens de vloer aan met deze “nieuwe” benadering getuige het volgende citaat; “On its present showing, the ‘new economic geography’ seems unlikely to improve on regional science’s record. Abstract models attached to the real economic landscape by the thinnest of conceptual and empirical threads do not, in my view, offer particularly convincing or reassuring material from which to weave policy prescriptions”.¹²

Garretsen blijkt nauwelijks onder de indruk van dergelijke kritieken, want in zijn onlangs uitgesproken oratie¹³ blijft hij doorgaan op de eerder ingeslagen weg. Zo luidt een van zijn conclusies: “Hoe moet het verder met de geografische economie? Ik denk dat er 12 jaar na de publicatie van Krugman’s oermodel en na een stortvloed aan (vaak zeer abstract) theoretisch werk, vooral behoefte is aan theoretisch gestuurd onderzoek en aan modellen die beter zijn toegesneden op specifieke (beleids)vraagstukken”. Aan de hand van dit citaat is het wellicht zinvol en interessant om nader te onderzoeken of en in hoeverre de preadviezen van 2003 van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde in deze richting een bijdrage leveren.

Lokatie en concurrentie

De preadviezen 2003 zijn onder redactie van Garretsen en Brakman tot stand gekomen, waarbij zij tevens het eerste inleidende hoofdstuk “Locatie en concurrentie: inleiding tot de preadviezen” hebben geschreven. Hierin verwijzen zij onder andere naar Bertil Ohlin die reeds in 1933 opmerkte dat de vakgebieden internationale handel en ruimtelijke economie in principe hetzelfde onderzoeksobject hebben. Immers, beide disciplines proberen de vraag te beantwoorden wie, wat, waar produceert en waarom. Merkwaardigerwijs hebben beide vakgebieden zich sindsdien min of meer los van elkaar ontwikkeld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de auteurs van deze bundel preadviezen grotendeels affiliaties hebben met deze twee vakgebieden, ruimtelijke economie/economische geografie (Oosterhaven, Rietveld, Lambooy, Van Oort, Gorter) en macro-economie/internationale handel (Marrewijk, de Mooij, Nahuis, Beetsma, Vermeylen). De vraag is nu interessant of deze specifieke disciplinaire samenstelling en selectie van auteurs de door de redacteurs beoogde (en bepleite) synergie tot stand heeft weten te brengen als het gaat om locatievraagstukken en concurrentieanalyses. Deze vraag zullen we proberen te beantwoorden nadat we eerst beknopt de inhoud van het boek hebben gepresenteerd.

In het eerste preadvies van Hinlopen en van Marrewijk blijkt de verdeling van economische activiteiten ongeacht het geografische schaalniveau (mondiaal, continentaal,

12 R. Martin. The new ‘Geographical turn’ in economics: some critical reflections. In; Cambridge Journal of Economics. 23, 1, 65-91, 1999. Zie ook andere kritische reacties; John Rees. Regional Science: From

nationaal, regionaal, lokaal) zeer ongelijkmatig te zijn. Tegelijkertijd wijzen ze op bepaalde regelmatigheden in deze verdeling, waarvoor de factor ruimte (afstand en nabijheid) een belangrijke verklaring vormt.

Vanuit deze constatering over de ruimtelijke dimensie in de economie analyseren Oosterhaven en Rietveld in het tweede preadvies de transportkosten als exponent van de rol van afstand in de economie. Hoewel de transportkosten in de afgelopen eeuw fors gedaald zijn verwachten zij geen vanzelfsprekende daling in de toekomst. Bovendien is de zogeheten "Death of distance" ook niet aan de orde.

Ook Lambooy en van Oort benadrukken de rol van ruimte aan de hand van de determinanten van spreiding en concentratie met als voorbeeld de locatie van (nieuwe) ICT-bedrijven in Nederland. Zij tonen aan dat op een geografisch schaalniveau hoger dan gemeenten zowel urbanisatievoordelen als localisatievoordelen van belang zijn. Urbanisatievoordelen verwijzen naar bedrijven die clusteren daar waar een divers aanbod aan economische activiteiten plaatsvindt, terwijl localisatievoordelen slaan op bedrijven die clusteren daar waar zich relatief veel gelijksoortige bevinden. In hun bijdrage plaatsen ze bovendien zeer kritische kanttekeningen bij de nieuwe economische geografie door op de beperkingen te wijzen. Zo neemt het evenwichtdenken een te prominente plaats in, waardoor het werk van Krugman c.s. minder geschikt is voor analyses van locatiekeuzen en agglomeratievorming in nieuwe en groeiende sectoren. De ontwikkeling van de ICT-sector kan beter bestuurd worden met behulp van de Schumpeteriaanse en evolutionaire theorie.

In de volgende preadviezen komen meer de beleidsimplicaties aan bod. Zo stellen de Mooij, Gorter en Nahuis de (on)mogelijkheden aan de orde van de overheid om mobiele productiefactoren te beïnvloeden met behulp van (niet)-ruimtelijke analyses. In de niet-ruimtelijke analyse van vestigingsplaatsconcurrentie staat centraal dat vestigingsplaatsconcurrentie en economische integratie nauw met elkaar samenhangen. Zo beschouwd zal de voortgaande integratie van de Europese Unie tot meer vestigingsplaatsconcurrentie leiden. Vanuit de nieuwe economische geografie resulteert een meer genuanceerde conclusie: binnen bepaalde marges zal meer integratie niet vanzelfsprekend tot meer locatieconcurrentie leiden.

Indirecte beleidsimplicaties, te weten de gevolgen van de veranderingen in de ruimtelijke economische concentratie voor het stabilisatiebeleid, staan centraal in het vijfde preadvies van Beetsma en Vermeylen. Deze auteurs verwachten dat de geografische clustering of concentratie in de Europese Monetaire Unie op landenniveau mogelijk zal afnemen, hetgeen ook de kans op asymmetrische schokken op landenniveau vermindert (*ceteris paribus*). Dit impliceert bij een op lange termijn te verwachten stijging van de factormobiliteit, dat de EMU (nog) meer op een optimaal valutagebied gaat lijken.

Synergie en toegevoegde waarde?

Na het voorgaande dient de vraag over de beoogde synergie en de bereikte toegevoegde waarde van de combinatie van disciplines geografie en economie beantwoord te worden. De beide redacteurs van de bundel preadviezen zijn erg optimistisch. In een aparte paragraaf zetten zij de lessen uit de theorie en de preadviezen op een rijtje. Zij menen dat de nieuwe economische geografie een handvat biedt om agglomeratieverschijnselen door middel van een modelmatige aanpak beter te begrijpen. Zij erkennen weliswaar dat de basis ingrediënten niet nieuw zijn, maar het is pas sinds kort dat onderwerpen als locatiekeuzes en schaalvoordelen, onvolledige concurrentie en de daarmee samenhangende locatiekeuze en mogelijkheid van meerdere evenwichten succesvol gecombineerd kunnen worden in een model. Voorts stellen zij dat het vanuit wetenschappelijk oogpunt bemoedigend is dat een theorie die in essentie gaat over divergentie binnen de economische wetenschap zelf tot convergentie van de vakgebieden aanleiding geeft. Hun optimisme wordt al meteen afgezwakt als de beleidsimplicaties in de beschouwing worden betrokken. De nieuwe theorie laat onder andere zien dat een ongelijke ruimtelijke verdeling van groei van economische activiteit, zelfs bij een goed werkend prijsmechanisme, bestendig kan zijn. In dat geval is het moeilijk om dit beleidsmatig te veranderen, zeker in het geval deze ongelijkheid een evenwichtskarakter heeft. Brakman en Garretsen besluiten als volgt: "De belangrijkste les die de moderne nieuwe economische geografie theorie voor de beleidsmakers in petto heeft, is dat de ultieme neoklassieke boodschap dat bij een onbelemmerd werkend prijsmechanisme op termijn economisch convergentie als vanzelf zou optreden nuancering behoeft." En: "Duidelijk is wel dat de nieuwe kijk op de relatie tussen economie en geografie beleidsinzichten biedt, die niet terug te vinden zijn in de meer gangbare (traditionele) visies op regionaal- en locatiebeleid"¹⁴. Hieronder plaatsen we enige kritische kantekeningen bij deze conclusies.

Geografie versus economie

Ik kan de optimistische interpretatie van de nieuwe economische geografie (en dus ook de geografische economie) niet zonder meer beamen. Na de omarming van de geografie door bekende economen als Michael Porter en Paul Krugman leek de weg geëffend naar een vruchtbare samenwerking en synergie. Geografen (en ook sommige ruimtelijk economen) hebben de nodige problemen met de geografische economie. Hierboven wezen we al op de kritiek van Martin, Lambooy en van Oort. Een cruciaal punt van kritiek is de onrealistische reductie van geografie tot louter transportkosten.¹⁵ Een dergelijke enge interpretatie van geografie doet geen recht aan het feitelijke kenobject van deze discipline. Daarnaast wordt ook in hoge mate voorbij gegaan aan de betekenis van formele en informele instituties voor de economische ontwikkeling.¹⁶ Dat komt wel heel illustratief tot uiting in de wijze waarop de geografische economie gebieden definieert; in plaats van *real places* wordt er regelmatig

14 S. Brakman, H. Garretsen (red.) Locatie en concurrentie. Preadviezen 2003.p. xvi

15 Zo stellen Brakman, Garretsen en van Marrewijk: "Without transport costs there is no geography".

gewerkt met zilloze punten in een kunstmatige ruimte. Dientengevolge speelt het geografische schaalniveau een heel andere of zelfs geen enkele rol.

Toch moet tevens vastgesteld worden welke bijdrage de benadering van de geografische economie heeft opgeleverd bij het doorgronden van de wederzijdse betekenissen van economie en geografie. Allereerst biedt de theorievorming en de theoretische verdieping van de geografische economie in ieder geval ruimschoots aanleiding tot het overdenken en herformuleren van bestaande theoretische (en empirische) inzichten. Daarnaast gaat deze benadering uit van de mogelijkheid van meervoudige evenwichten en bovendien wordt daarmee erkend dat toevallige uitgangskondities belangrijke (grootschalige) effecten kunnen bewerkstelligen. Zo is de dominante aanwezigheid van Philips in de (regionale) economie van Zuid-Oost Brabant mede verklaarbaar vanuit de toevallige start van het bedrijf in deze stad. Met andere woorden: het had ook een andere locatie kunnen zijn geweest.

Bij de tekortkomingen van de geografische economie moet allereerst gewezen worden op de geringe aandacht voor de empirie, hoewel dat voor de bundel preadviezen 2003 niet echt opgaat. Nog belangrijker is het veel geuite bezwaar van de dominantie van het neoklassieke denkmodel. Zo zijn de homo-economicus, de volledige transparantie van de markt en het perfecte prijsmechanisme alsmede de unbounded rationality weinig gekoesterde uitgangspunten bij de "traditionele" economisch geografen. Vooralsnog heeft de geografische economie ook nog weinig bijgedragen aan aspecten die zo belangrijk zijn in de moderne economie, zoals innovatie, de opkomst van nieuwe sectoren (ICT) en de rol van instituties.

Zo beschouwd blijven economie en geografie toch nog steeds twee (verschillende) zijden van eenzelfde medaille. Bij economen overheerst de drang om te komen tot formele, vaak nog abstracte modellen, waarbij de pluriformiteit van de werkelijkheid onvoldoende genuanceerd tot zijn recht kan komen. Volgens Boschma hebben economen vooral oog voor de grote lijnen en zijn geografen voortdurend op zoek naar nuanceringen.¹⁷

De discussie tussen geografie en economie staat nog pas in de kinderschoenen. Het is verheugend vast te kunnen stellen dat de disciplines er zich van bewust worden dat kruisbestuiving mogelijk moet zijn. In de bundel preadviezen 2003 zijn serieuze pogingen te vinden, hetgeen moet worden toegejuicht. Toch blijft in sterke mate het gevoel hangen dat de geografische economie niet meer is dan een interessante poging om vanuit de klassieke economische 'mainstream'-benadering de ruimtelijke dimensie beter tot zijn recht te laten komen in economische groei- en ontwikkelingsvraagstukken. De geaardheid van de onderzoekers en auteurs laat zich derhalve gemakkelijk herkennen. Eerder wees ik al op herkenbaarheid van de disciplinaire achtergronden van de auteurs. Ik blijf het betreuren en kan ook niet goed inzien, waarom de geografische economie zo weinig oog heeft voor andere relatief nieuwe en veel belovende takken binnen de economische discipline, zoals de evolutionaire en de institutionele economie.

16 C. Hazeu. Institutionele Economie. Een optiek op organisatie en sturingsvraagstukken, Coutinho, 2003

17 R. Boschma. De nieuwe economische geografie. In Geografie, september 2003.

Er zijn krachtige nieuwe en vernieuwende inspanningen nodig om de synergie van economische en geografische discipline naar een hoger plan te tillen. Wellicht kan dit uitgroeien tot een “nieuwe ruimtelijke economie”, waarin de sterke kanten van beide disciplines leiden tot een echte win-win-situatie. Met andere woorden: een sterke combinatie van de goed ontwikkelde kwantitatieve (mathematische en econometrische modellen) met kwalitatieve onderzoek- methoden en technieken. Dan zullen economische geografie en geografische economie volwaardige onderdelen zijn van de kern van de beide basisdisciplines geografie en economie.

